

„...kevés széthullott Keresztmaradék...”

Levélféle Kovács József Hontalannak

Remélem, így őrzik meg mások is az emlékét. Remélem, megőrzik majd mások is az emlékét Kovács József Hontalannak, a – talán – utolsó vagabund költők egyikének. Aki így róttá versbe az emlékezés spontán receptjét, szobáját festvén versbe: *„József Attila portrék / és gúnyrajzok rólam / körös körül a repedező / süllyedő fehér falakon”*. Aki, ha akart, el tudott mélyedni a költészet mélyrétegeiben, éppen hogy onnan hozta felszínre annak lényegét, a szavak egyedi, különös képződményeinek még különlegesebb molekulaláncát, az asszociációk által létrehozott teremtményeket, akik egyszerre mutatták meg a körülöttünk lévő világ valóságát és a valóság által elfedett, sokszor elhazudott igazságot. Szóláncai a lélek álmait képezték le, az idők kegyes kegyetlenségeit; az irgalom kegyességét és a kegyelmesek önző, hideg, szívtelen kegyetlenségét. No de hát rá se ránts, üzente lélegzetvételei minden pillanatában Hontalan, akit, mondom, én így őrzök magamban, így, ahogyan az itt mellékelte képen – s számos más, Szentandrassy István, a jó barát festő vonalvillámtréfáin, „gúnyrajzain” és Kunhegyesi Ferenc portréin – arca s cselekvő gesztusai ránk maradtak.

Magam épp így találkoztam vele, bő négy évtizede. Hóna alatt kéziratartató, benne versek és a barátok rajzai, előbb őket menedzselte, majd ők menedzselték őt, ugyanúgy: árulta a cimborák grafikáit, frissen a műtermekből, ahogyan a legendáriumokba vesző Montmartre teraszai között cikáztak anno a ma már halhatatlan klasszikus festők munkái; jó barátok szedték össze azok abszolvált filléreiből a vacsorára s az abszintra valót. Ám volt, hogy hasonszórú süvölvénnyel akadt össze, akkor lefékezett, mert *„mindig keresgéltem valamit / egyetlen ember arcát / a homályból kiszakadó ragyogást / hogy közelebb lehessek / a fény kardéleihez / egy másik ember arcához”*, közelebb hajolt hát, s hamarosan terveket szőttek, kvázi borkorcsolyaként, lapcsinálásról, tárlatnyitásról, könyvkiadásról, s mindezt véresen komolyan gondolva. Bizony, véresen. Mert az erek tágultak, a kedv fölszökött, álmok öltöttek testet ott, körülöttük, másoknak továbbra is láthatatlan, de számukra már kézzelfogható álmok. No, rajta, csináljuk meg, maradtak ebben, s aztán másképp alakult. De nem minden.

Négy évtized. Mi fordult ebben termőre? Számos időben jött lehetőség. Huszonvalahány kötet, egy – ma már az idők homályába vesző – általa jegyzett s „gründolt” folyóirat, megszámlálhatatlan kiállítás iskolagalériákban és műházakban, s egy zaklatottnak tűnő, ám művészemberként valamennyire mégis abszolvált magánélet – ám én láttam a hozzá nagyon közel állók szemében azt a büszkeséget, élete fontos pillanataiban, amely végül elfedi a múló pillanatok szomorúságát. Remélem. De hát költő volt, poétasorsra szánt ember, aki néha elindult, s ment, amerre a kerék forgott. Futott, mint küllőrojtos kottavonalak, s rohantak azokon az évtizedek, írván könnyű dalokat és sorsszimfóniákat, nyitányt és finálét. Minden, amit létrehozott, érték. Azzá tette nem csupán a

tartalom, hanem – nagyon sokszor – a forma: a szívós akarat, a lendület, a hit népe közösségében és a költészet egyetemes közössége szolgálatában. Értem s érzem, itt és most nagy szavakat olvas a rezignált sorkövető, úgy véli, nekrológhoz illő mondatok s szavak ezek, és talán igaza is van. Talán valóban négy évtized valamiféle magánnekrológiát írom, amelyből a „*félnomád szavak*” úgy csomósodnak össze, mint szögesdrót tüskéi az „*emberzuhogású világokon*”.

Nem is a verseiről beszélek először, hanem arról az örökmozgó közösség-építésről, melybe minduntalan belefogott. Mondtam, sok-sok éve s évig voltam ennek részese, ha sokszor távolabbról is. De még személyesen nem is találkoztunk, amikor már egy lapszámban egy oldalon jelentek meg írásaink, s amilyen természetes volt részemről az, hogy elolvastam, örömmel nyugtáztam, majd el is feledtem szerzője nevét a versnek, ő viszont, mikor összefutottunk a kasszánál, nevem hallatán idézett az enyémből. És ez az a pillanat, ami valójában soha nem ért véget. Amikor szerkesztői poszthoz jutottam, az elsők között írtam neki, kéziratosokat kérve, s amikor lapszerkesztő lett, szinte elsőként csörgött rám, ugyanezért. Azonnal feladatot adva, úgy gondolta, alkalmas lennék arra, hogy Péli Tamás – addigra már közös barátunk – kiállításáról én írjak lapjába, beszámolót. Megannyi vállalkozásba vontuk bele egymást akkoriban, nyitottam kiállításokat az ő unszolására, s írt riportokat lapjaimba, figyeltem – olykor irigyeltem – pezsgő életmámorát, hangsúlyozom, hogy nagyon érthető legyen, nem kalandjait, hanem a mögöttük s bennük rejlő létvágyat, a pillanatot, a percet, az órákat, a nap maximális kihasználását. Hiszen a holnap bármit hozhat; hiszen a „*zsúfolt dereglyék szemfedők vontató uszályai*” „*a gyűlölet torlaszain át*”. Mert

a holnap talán olyanná válik, mint a tegnapi; ahol bakancstalp zúzta be apja koponyáját, hol a gyermekkorra gondolva ilyen kép vetült élesen elé: „*szögesdrót szél / apám szétrobbantott feje / véres ávéhás bakancsok*”, ott hasonló sorsot szán neki is az időtlen idő; „*szájbaver amiből származom*”, írta, mert „*leköphető / és szétverhető / európai vagyok*”. Lelkén, szíven gyógyíthatatlan sebeket hordott, hát mi mást tehetett, elfödte, amikor csak tehetett, az élet és az alkotás mámorával. Hisz józanító szürkeségben csak a reménye marad annak, hogy „*döggé lesznek heródesék*”; a valóság akár egyetemesé tágulva zúdul ránk minden pillanatban: „*ócska hazug drága / országom kinek az országa*”

/ nyelvem kinek a nyelve / a
Földbolygó is beleremegne".
Remeg, remeg már az is.

S neki létrehozni egy kiállítás – mámor volt. Vevőt keresni a barát festményére – mámor volt. Találni – mámorító. Könyvet szerkeszteni, lapot kiadni – mámor. Verset írni – fájdalom. De még mindig az előbbinél maradván: olykor, mostanában, eltűnődöm, mi maradt s valósult meg szándékaiból? Úgy értem – tartósan. Nem tudom nem szóba hozni, mennyi klubmozgalom, petíció, anti-rasszista kiáltvány, tiltakozás, beadvány született, részben az ő hatására, részben barátai révén – hasztalan. Mert a felszínen tüzet oltott valamennyi, talán, de a mélyben alig változott valami. Legföljebb ha a szókészlet, az ürügy, az indok. A minap egy roma közösség életéről, nyomorúságáról olvastam, s fölrémlett bennem, kínzó pontossággal, Hontalan néhány több évtizede írt ri-

portja, esszéje, interjúja a téma akkori ismerőivel, nagy tudású tudóival; mikor elmondták már ugyanezt, s mondták, amíg meg nem haltak, Hontalannal együtt. Hosszú oldalakon keresztül hullottak jövőnkbe az „*antagonimák*”, a fekete jelenések árnyai, avagy – mennyire kézenfekvőnek tűnik most – „*Garuda Gobelinjei*”, ahogyan Szentkuthy nevezte Vajda Lajos szénrajzait. Hosszú listára lehetne gyűjteni mindazt, ami összefogásért, szolidaritásért, toleranciáért kiáltó szó volt e négy évtizedben; súlyáról, emlékmásáról, lenyomatáról idézem inkább Kosztics Istvánt, a régi barátot, küzdőtársat, aki méltó szavakkal búcsúzott Hontalantól, koporsója mellett: „*a mindig harcoss és aktív közösségi életet élt költő magára hagyta a cigányságot, és éppen akkor, olyan helyzetben, amikor királyok, a romákat aprópénzért elárulók, senkiháziak és önjelöltek próbálják uralni*” – írták a beszámolók, de tegyük pontosabbá azokat: „*Itt hagytál minket a júdásokkal, az önjelölt vezérekkel, cigány királyokkal, a rongyainkat, a rongyainkat, alamizsnáinkat gombokért eladó kufárokkal*” – mondta így Kosztics. Lám, a két idézet, ha fedi is egymást tartalmában, mennyire eltér: a tudósító értelmez s kicsit közömbösít, míg a régi barát Hontalan versbeszédét, az ő szavait ötvözi a gyász hangjaivá. Pontos láttelelet mindkettő, s még fájóbb, hogy Hon-

talán, küzdvén a méltó halálért, már mindent nagyobb, tágabb perspektívában látott s örökített meg: „homályló ég csorog alá (...) a szétrongyolt emberiségózonhálóra”.

Hasztalan tettvagy, mondtam fentebb, a közeledés lehetőségeinek megannyi hamvába holt avagy észrevétlen maradt megteremtési kísérlete. Részletezni nem akarom, ne szakadjunk el a költészet-től, ám annak kapcsán idefűzöm: pár éve, fél évtizede, megjelent egy antológia *Édes hazám* címmel, szerkesztési elve, tematikája az alcím szerint „kortárs közéleti versek”, az akkori esztendő legjobban várt kötetének nevezték, s bár többé-kevésbé átfogó gyűjteménynek lehetett nevezni, egy súlyos hibája azonnal, első felütésre szemet szúrt. Elmondom itt is, amit az akkor írt

recenzióban hiányként kiemeltem: „Hogy éles-tréfás módon fogalmazzunk: a magyarországi magyar roma költő nem írhat verset erről, nem mondhatja, hogy édes hazám – maradtam, bár megmarattam? Olyan lágy spét ez, ahogyan – máskor, más helyeken – szóba kerülnek, persze, roma honfitársaink, említik őket, szólnak értük, a nevükben, de tőlük – itt és most – hiába keresem a korszak meghatározó verselményeit. »két szemét könny takarja el, / mint a szemfedő, / akiért sírásók jönnek, / s Európa közepén, / mint a halálra éheztetett kutyát, / elhantolják ezt a HAZÁT«.

(Horváth Gyula: *Megfagyott ország*). Vagy Choli Daróczi József húsba vágó kérdése, a most idézett vers (*A haza homlokán*) nem kevésbé húsba vágó pontos leltára után: »Lesz-e polgárháború / ebben a Jézus-tenyere országban?« De hát idézhetném Kovács József Hontalan, Rigó József, Bari Károly vagy hát a nagyon is aktívan politizáló Jónás Tamás sorait; a két aranypánt kettős fájdalomnak fájdalmas, vakító énekeit; de zárjam ezt Szepesi József kérdésével, aki immár nem várta be a választ: »A világ amelyben / élek kiköpni készül. // Vajon túl rágós vagyok / vagy csupán megkeseredtem?« (*Elmélkedés*).” Róluk, bizony, megfeledkezni látszott a jobbitó, árokbetemető szándék, akkor is. Azóta a fent idézettek többsége már elment, ahogyan Hontalan is nyomukba eredt, itt hagyva azért verseit, ránk hagyva súlyos definícióját: „kinyírható szavak / élet emberiség világ / béke és szolidaritáshalál”.

Mégis, mondom és mondom, remélem, így őrzik meg mások is az emlékét. Remélem, megőrzik majd mások is az emlékét. Így, a küzdő embert, aki há-

nyavetin szegezte szembe álmait a talán lehetetlennel, így, ahogyan verseit írta, makacsul, s, igen, mindig *sort sor alá tapogatva*, miközben a *hold fényében a drótok újra feszülnek*.

De – élni kell. Amíg lehet. Mert élnie kell a versnek. És – élnek. Sorok, szavak, szótagok mögött él a vers, a szilánkos csontokra csupasztatott és a szép formákba rejtett ugyanúgy. Ott élünk mi is, a legtöbben, behúzódvá gesztusaink rejtekébe; azok, amikor kell, helyettesítenek bennünket, ott vagyunk általuk a létezés díszletei között; addig, ameddig. S végül az idő kisatírozza arcunkat, onnan is. Meg sem kérdezve bennünket, pedig micsoda időket élünk, olykor. Végteleneket. Én például mindig ott maradok egy képben, a valós idő vonszol tovább, de visszanézve látom magam egy mohácsi házban, barátom édesanyjának főztjét kanalazva. És látom magam a festő műtermében, barátommal csodáljuk barátunk újabb csodáját; ott ülök most is, árnyékomként, bár rég másé az a szoba, és halványabbak ott az új színek. S mennyi darabra hullottam már eddig – válva kiegészíthetlenné. Mindenki így van ezzel, őrizzük barátainkkal töltött óráinkat; ki nem részese emlékeknek, az a legcsorbább egész.

Versekről írok végre és végtére most, különös, furcsa sorokról, szavakról, szótagokról: Kovács József Hontalan immár eltéveszthetetlen életművéről. Nem könnyű. A forma, az eszköz mindig a régi maradt. Egyfajta automatikusnak tűnő gondolatszerkesztés; kitarzott mellette, bár sokan bírálták emiatt, talán meg sem értve. Talán nem fogva fel azt: szilánkos csontvégben mutatni meg nemcsak a zuhanást, de a kettétört iramlást is, a valahai futás örömeit – mennyire nehéz. A költő, aki e versek mögött él, minden pillanatban az idő teljességét látja meg és láttatni próbálja olvasóival; sáros gyöngyökként, rozsdás láncszemekként vagy épp fénylő napcseppeként simulnak össze képeiben a metaforahalmazok.

Ütnek. Fájnak. Nem akarnak megszéldíteni senkit; mert van, ami már végképp nem az elűzött szelíd vadak dolga.

A költőé annyi csak, hogy elvégezze másodpercenként a leltárt. És naponként, és évenként, és életenként, mert mindegyikből mindig egy új kezdődik; valami elvész, valami új terem; hát le kell írni, mindent, ami volt, ami van. De azzal, hogy mi lesz,

nem foglalkozni, mert az – úgysem lesz. A költő tehát széttekint, és rögzíti azt, amit érez: az érzelmek árnyékát, a tükröződések, az idegfodrozódások hullámhegyeit és a hullámalagutak földnyasóhaját. A forma tehát, hogy megneveztessek az egyik vállalt mester: József Attiláé, a szabad ötletek jegyzékének sodró árama; érzelmi asszociációk hópehelykavargása és vízcseppfüggőnye; a legteljesebb, legőszintébb kitárulkozások egyike. Mert meg lehet tenni, persze, fegyelmezett ritmusokban, ütemre s mértékre szabott versekben, ám ott a szabály sokszor torpanásra késztet; de itt a sírás és siratás

egyetlen törvénye az őszinteség. Ami, és ez egy kicsit Kovács József Hontalan trükkje is, csupán egyetlen döntésünktől függ; ha vállaltuk, hogy nem húzzuk át a szót, nem harapjuk ketté a mondatot, s nem keresünk artikuláltabb, jól fésültebb kifejezést – akkor már csak egyet tehetünk.

Írjuk, elvégezzük a leltárt.

Itt egy Haza. Színei vannak, és fénytörései; fel-feldobott kövei és malomkövei; bilincékszerei, hűvös pillantásai, elfordított tekintetei, széles vállainkon megtámaszkodó vállvonogatásai. Mégis – csak Egy van. S minden itt és ebből fakad. A költő életműve – a Haza a mélyben stációk éles és pontos felmutatásai. Mondom: szigorral, önmaga felé; a választott zabolátlan forma fegyelmezett megtartásával. Miként a *Nyelvtangó* volt, s miként az előzőek s a végső akkordok. Mai könnycsepp, régi fájdalom. Mindig minden addiginál keserűbb szókimondás. Őszinte, nem keresgél, s ez azért fontos, mert a remény egy kicsit mindig tompít szavainkon; az első gondolattörödék még a bizalomból, a szeretetből fakad, s így a fájdalmat is áthatja a fohász sóhaja – míg el nem fogy, végképp, a levegő. Amikor igen, akkor a szavak szakadnak a mellkasból, a szív mellől, kizúdulnak, már nincs fohász, csak a régi keserűség új keménysége: „*katonatemető / bronzalmakezesztgalamb / rómainaturul / koponyákon tank gurul / szögessróf / húsodba akad*”. S hogy van-e kisebb fájdalom? Kisebb-e, mondjátok, ha „csak” ennyi: „*gáztombola / a szegények kályhája / máglya*”. Igen, sorjázta a kötetek, s a költő egyre őszinte, őszintébb, mint addig bármikor, mert már csak vágyta, de nem várta a szelíd megnyugvás, az otthonra találás belső békéjét. Csak a nincs van, mindörökké talán.

Mélyről, nagyon mélyről érkeznek Kovács József Hontalan szófohászai; préselődnek hozzánk és egymáshoz, mint angyali olvasón a gyöngyök, rózsafüzércsillagboltozat alatt születve meg. Írja s mondja, írta s mondta, de mégis, újra

s újra belevési régi és új olvasói homlokboltozata mögé a sorossorssorokat, egyre keserűbben, egyre nagyobb fájdalommal pörölve – a mégis-szeretetért.

Halljátok hát meg – amíg meg nem haltok. S éltek, még azon is túl. Aho-
gyan Kovács József Hontalan tette ezt létezésemben, utolsó vagabund gesztu-
sával. Már nagybetegként élt, bár túl a műtéteken, mikor föl hívtam őt, félve ki-
csit, mert nehéz híreket hallottam felőle, azt is, hogy a beszéd is nehezebbre esik.
Talán így volt, de örömmel szólt a telefonba, valóban suttozva, hörögve, alig
érthetően fűzve a mondatot, de hessentette odébb a betegségről szóló szó-
fia beszédet; kell egy írás vagy vers, suttozta, antológiát szerkesztünk Szenty
születésnapjára, egy hónap múlva lesz, kötetel akarjuk köszönteni, darálta,
s lelkekre kötötte, írjam a belevelőt, gyorsan. Megtettem, még örömmel is, no,
gyógyul, mégis, de pár hét múltán jött a hír: elment.

Én, feküdvén akkor is kórházi ágyon, csöndben fogadtam ezt, megren-
dültségeinken akkor már túlestünk, hisz mondta ő már korábban, hogy innen
már nem jövök ki, s mondtam én is, a magam kórterméből neki, ugyanezt.
És csönd, és haláltalan gyász, mert amíg a versei itt maradnak, addig ő sem
megy el, hiszem ezt mindenkiről a költészet köztársaságában – ám a tél köze-
pén megérkezett a kötet. Benne az ő utolsó versei, s a magam írása Szentyről.
A könyv, mely pár napig, néhány hétig még bizonyára itt marasztalt, hiszen a
te instrukcióid alapján szerkeszthette Köveskúti Péter, s jegyezhetted kiadóként
újra csak Kosztics István. Megjött hát a Könyved, epitáfiumod, a *Prémium Bu-
dapest Bringa*, lapjai „*föllobbantott kőlapok*”, lapjai hamisított édenek gránát-
almái, és az igazsághoz éppen elegendő „*kevés széthullott Keresztmaradék*”.
Akkor, aznap, elsirattalak, Jóska... Hiszen, lám, itt a bizonyíték: *akarják*, hogy
közöttünk maradj. Hiába, mint írtad, „*szamurájkard éle a számon*” s a számon
– a vers élesebb marad. Hát legyen *úgy*. Tudom, így őrzik meg mások is emlé-
ked. Tudom, megőrzik majd mások is emléked. „*a végtelent őrzi úgy az Isten /
amíg a madár a cet hátán reszket / az ember szabadon élheti sorsát / ameddig
ilyen hajókon megpihenhet*”. Jó pihenést, *hontalan* Hontalan barátom.

Tamási Orosz János

Choli Daróczi József

(1939–2018)

Férfiként: halálraítélt.
 Megfogni neszeit az éjszakának.
 Zuhanni, zuhanni mint a kő!
 Arcom csontján a rés,
 Hiányod miatt tátong.
 Szememet feléd fordítom,
 Lepergett húsomból kikelt
 Szirmokat szórok nyomodba,
 Mert most tudom,
 Most már tudom,
 Hogy múltamba belevesztél.
 Befagy a szám,
 Megpüffedt ajkaim között
 Holdarcod ívét hordom,
 Magamba beépítelek.
 Sírgödör szélébe kapaszkodó
 Fű hajad selyme fáj.

Fialovszky Magdolna fényképfelvétele

Choli Daróczi József: Fáj

Rostás-Farkas György

Choli Daróczi Józsefre emlékezve

Átmenet

Nem búcsúzom, emlékezzetek:
 volt itt valaki köztetek.
 Próbáltam így is, úgy is
 néha sikerült, néha nem.
 Kiszámíthatatlanok az emberek,
 de mit tehetek?
 Egy átutazó csak szétnéz,
 majd integet.
 Bezárul egy korszak,
 a függöny legördül,

csak főpróba volt.
Az élet még nem ért véget.
Itt elkezdődött,
ott folytatódik.
Semmit nem tudtam meg,
csak ismerkedtem idelent.
Majd Odaáról üzenek.

Choli Daróczi Józseffel a hetvenes évek elején találkoztam Csepelen, a szülei házánál, a dombon. Egy tudós barátunk azt mondta, hogy nektek találkoznotok kell. Már hallottunk egymásról, meg olvastunk is egyet-mást... Így hát szedelőzködtem és elmentem Csepelre Cholihoz.

Mintha ezer éve ismertük volna, úgy üdvözöltük egymást, mint az ősi időkben, amikor még az utak vándorai voltunk. Azonnal mutatta a verseit, a fordításait, amin éppen dolgozott. Én is viszonztam, elővettem a zakómból az én verseimet. Így töltöttük az időt, verseket olvasva. Attól a perctől kezdve nem szakadtunk el egymástól, hívtuk, vártuk, kerestük egymást.

Sokat beszéltünk arról is, hogyan lehetne a cigányságnak polgárjogot nyernie e hazában. Nemsokára összegyűltünk, mint szabadságharcosok egy „szabad” hazában. Hamarosan csatlakozott a testvérem, Ruva Farkas Pál, a Hollandiából hazatért Péli Tamás, Lakatos Menyhért, az akkor már ismert író, majd Daróczi Ági, a szép és tehetséges cigány lány, aki szavalóversenyt nyert és az ország kedvencévé vált, aztán Kovács Jóska, az indiai kinézetű mohácsi cigány fiú. Hosszú-hosszú ideig velünk volt a nagy tudású Karsai Ervin tanár úr is. Együtt jártuk a világot, hogy becsületet és elismerést szerezzünk a cigányoknak. Elkezdtük szervezni a cigányklubokat, konferenciákat. Choli mindenhol ott volt.

Sokszor elmentem hozzá a „Lila iskolába”, ahol fiatal pedagógusként kezdte tanítói-tanári pályafutását. Ez az iskola lett a fiatal roma értelmiség egyik főhadiszállása. Egyre több fiatal csatlakozott hozzánk. A minisztériumba is bejárásunk volt, s követeltük, már Lakatos Menyhérttel is az élen, a cigányság kulturális intézményeit.

Choli mindig az első között volt, nagy tekintélynek örvendett, itthon és külhonban is tisztelték, szerették. Verseit és műfordításait közölték a meghatározó irodalmi lapok, és hamarosan megjelentek az első irodalmi antológiák (*Fekete korall 1–2*), a saját kötetek, és a nevéhez fűződő első cigány sajtótermék, a Rom Som is. *(Az önkormányzati támogatással kiadott füzet sajnos nem sokáig élt, a hatalom úgy döntött, mint később is annyiszor, hogy nincs szükség cigány újságra.)*

Choli, ahogyan én is, bekapcsolódott a szárnyát bontogató roma önkormányzati törekvésekbe, mert elhittük, hogy mi is teljes joggal felemelhetjük a szavunkat a cigányság társadalmi egyenjogúságáért, önrendelkezéséért. Ideig-óráig úgy tűnt, erre lehetőségünk is nyílik, de visszatekintve az idők távlatából, ezt a harcot is elveszítettük. A hatalom árnyéka megosztotta sorainkat és ellenségeskedést szült a cigányok között.

A tanítást Choli soha nem adta fel. Halálig tanította a cigányság kultúráját, nyelvét, és nem középiskolás fokon! Mindannyian nagyon büszkék voltunk az

első romológiai tanszékre, amely többek között az ő közreműködésével jött létre a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskolán, Bencze Lóránt professzor támogató segítségével és Várnagy Elemér, valamint Karsai Ervin professzorok részvételével. A főiskola azonban egy szerencsétlen tüzeset áldozatául esett, s a tanszék sem indult újra, csak jóval később Pécssett, immár Choli nélkül. Ő azonban továbbra is kivette a részét a romani nyelv tanításából a Rigó utcában és más fórumokon is. Az utolsó időkben a roma szakkollégiumokban tanította a fiatalokat, akik nagy szeretettel és megbecsüléssel övezték „Choli bácsit”.

Az én Choli Komám – merthogy keresztkomák is voltunk, Lakatos Ankával, Lakatos Menyhért lányával együtt én kereszteltem Choli egyik lányát – nem volt könnyű természetű ember. Egyenes és szókimondó beszédét néha zokon vették, de ő jobban szeretett kertelés nélkül szólni. Ebben talán igaza is volt.

Ízig-vérig cigány ember volt, magyar öntudattal és európai műveltséggel. Távozása pótolhatatlan űrt hagy maga után, nem lesz soha több Choli bácsi... De verseiben, műveiben mindig találkozhatunk vele és tanulhatunk tőle, amíg világ a világ.

Móritz Mátyás

Kercák

Choli Daróczi József emlékére

Hiányoddal kézen fogva, a ködbe nézve mereven,
nagyságod és fontosságod, pár kusza sorom élteti;
hiába is csípett nyakon, a gaz és tolvaj mereben,
és zárta le a két szemed, a hályogos étreji.

A beléd szúrt tüskéket én, fel-felsziszegve viselem,
látva ahogy utoljára tekintett a szemed vissza;
a fekete feneketlenségbe, beleszédül a piselem,
legyen neked könnyű a föld, legyen kényelmes a kissa.

A számomra minden sorod, ihletet és rangot adó,
most, mikor az ügetésed, próbálom újra hallani;
dübörög alattam a föld, és mélyük csak a handako,
úgy bugyog fel belőlem az üvöltés, akár a pani.

Sziklák alá rejtetted a kincsed, akár Monte Cristo,
amiért sok irigy író majd, hajba kap, és csingarel;
láncait csörgeti felém, fenyegetően a klisto,
talán éppen azt gondolva, legközelebb engem kap el.

Levélként, virágsziromként hulltál, és váltál le a fáról,
 hogy ne tudj csókot temetni, és hogy ne tudj álmot dobni;
 míg a szivárvány színe is, megfakul, törik, és kályol,
 úgy sír utánad a múzsa, az a sokszor hűtlen romni.

A hiányod elsüketít, és a hiányod eltakar,
 és úgy hiányzol, hogy tudom: mindig, mindig velem leszel;
 minden magyarázat üres, minden magyarázat magar,
 de Te jól tudod már, hogy az a Jó Isten, hol is besel.

Hiába adnám már neked, végzetem, sorsom, és hitem,
 mint valami boszorkányos varázsló, mint valami striga;
 kavargó és kavargó csak, a végzet és a tamlipen,
 míg sötét napnak, és véres holdnak áll fölénk a briga.

Arcomon most a döbbenet formálódik, és a torz vigyor,
 nézve, hogy hová vezethet, a sors vonatának, vassíne;
 míg koponyámon a vaspánt, sötét glóriaként kikigyol,
 és az emléked megérlel, és sokoldalúvá óstrine.

Állok csak a hiányodnak közepén, akár egy torzó,
 magam előtt vályogödröd, és lenyúzott bőrod látom;
 úgy szívja véretem a szó, mint egy vámpír, mint egy mojzo,
 most, mikor minden színtelen színt, magába szív a kokálom.

Előttünk az érthetlent, bárcsak a szavad feltárná,
 most, mikor a hiányodat, testvéreimmel siratom;
 a feszületszegektől és a parázstól ég a pálmá,
 a gyász, villanydrót sövényére hajtva, megbélyegzett csikatom.

Lábjegyzet:

kerca: gyertya, viaszgyertya
 mereben: halál
 étreji: sors
 piselem: fejem
 kissa: fejpárna
 handako: árok
 pani:víz
 csingarel: verekedik
 klisto: csendőre
 kályol: feketedik
 romni: asszony
 magar: ösztövér, sovány, vékony

besel: lakik
 striga: varázsló, boszorkány
 tamlipen: sötétség
 briga: gyász
 kikigyol: szorul
 óstrine: köszörül
 mojzo: bőregér, a denevér tréfás neve.
 A német Ledermaus szó tükörfordítása.
 kokáló: csont
 pálmá: tenyér
 csikat: homlok